

Åldrade världar eller framtidens urbana tillgångar?

En studie längs Göteborgs industriella älvstrand

AF GABRIELLA OLSHAMMAR, FIL DR, INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD, GÖTEBORGS UNIVERSITET

20

INGRESS

Under Göteborgs Stadstriennial i september 2015 presenteras bland utställarna en karta som ger en alternativ guidning till stadsdelen Lundby på Hisingen. Den är vacker, grafiskt tydlig i grått och orange. Med muntra och personligt hållna teckningar och kommentarer ger den information om platser som utmärker sig, saker att se och uppleva. Min blick går till det småskaliga industriområdet Ringön beläget vid Göta älv, mitt emot den historiska stadskärnan. Och jag hajar till. Området är framställt som vore det alldeles tomt sånär som på ett par byggnader på vilka det finns muralmålningar, en där det ligger en konsthall, en annan med loppis, och en torrdocka i älven. Som rubrik till den för övrigt kala ytan på kartan står det "Ringön. Här kommer det hända grejer!" Men detta tomta område är ju detsamma som hyser Claessons trättjära, Bergstrands kafferosteri, Lundby plåt, Thomas betong. Hela gator flankerade av storköpsbutiker, verkstäder och återvinningsföretag, där det råder en evigt hektisk trafik.

Kartan har producerats av den ideella organisationen Göthenburgo och bygger på inspel från boende i Göteborg. Syftet har varit att locka göteborgare från olika stadsdelar att besöka andra delar av staden och möta människorna även där. Kartan ger sig inte ut för att gestalta allt som finns i Göteborg utan vill lyfta fram alternativa sevärdheter. Organisationen har ett visionärt syfte att göra staden mer socialt integrerad.¹⁾ Det är en ambition med vilken jag sympatiserar mycket och som försvarar att endast ett fåtal byggnader och sevärdheter lyfts fram från stadsdelen, och områden inom Lundby som Ringön. Men jag kan inte riktigt släppa upplysningen att i Ringön kommer det hända grejer – som om det inte hände något där ännu?

Den som går efter Järnmalmsgatan kan uppfatta en vagt obehaglig doft: sur från våta buntar av tidningspapper och metallisk från söndrig korrugerad plåt; söt och kväljande från tomma konserv- och glasburkar. Där hörs oljud: ett ständigt brummande från lastbilar som levererar återvinningsbart avfall från alla håll i staden. Ett lika konstant skrapande, gnislande och vinnande från gaffeltruckar som skyfflar och lyfter avfallet till olika sektioner inom anläggningen. Fyra omfångsrika hallar är fyllda från golv till tak med sorterade bostads-, kontors- och industri-

sopor. En jättelik våg står monterad efter en tvärgata, precis framför fönstret till en reception. Lastbilar körs upp på vägen och information lämnas om värdet på lasten. Det som möter ögat, näsan och öronen är en energisk aktivitet. Här ordnas, sorteras och värderas material – allt inom nedgångna gamla industrihallar, efter gator som kantas av ogräs och skräp.

Den korta betraktelsen bygger på mina egna första intryck från besök i Ringön. Den är ett exempel på den utomstående ofta oförstående blick, som jag dock kommit att använda som avstamp till att ställa frågor om Ringön och till att försöka förstå vad som kan uppfattas som problem eller möjligheter. Betraktelsen skildrar naturligtvis endast ett utsnitt av allt som möter besökaren. Ringön rymmer ett vitt spann av aktiviteter, byggda miljöer och pågående processer. Göthenburgos karta representerar en sida av allt detta, min skildring från Järnmalmsgatan en annan.

ETT GAMMALT INDUSTRIOMRÅDE I EN NY VÄRLD

Den här artikeln vilar på en bredare och mer allmän fråga. Den handlar om vad som händer med visioner och planer för stadsomvandling när deras objekt antar en ny karaktär inför de aktörer som påverkar omvandlingsprocesserna. Till dessa aktörer räknar jag allt från politiker, planerare, fastighetsägare, exploatörer och brukare till forskare som jag själv, och objekten kan anta en ny karaktär genom berättelsernas hjälp, egna besök på plats och pågående faktiska förändringar. En ofta påtalad risk i stadsbyggnadssammanhang är att för lite kunskap och bristande intresse för befintliga förhållanden kan leda till exkludering av närvarande brukare och rivning av fungerande och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.²⁾ Mer kunskap om befintliga byggnader och vardagsliv kan då leda till mindre genomgripande förslag på stadsförnyelse, med åtgärder som snarare bygger på de närvarandes kunskaper om problem och möjligheter.³⁾ Processen att synliggöra befintliga kvaliteter och framtida potentialer har emellanåt visat sig präglas av renodling och förenkling i avsikt att bättre nå fram med ett budskap.⁴⁾ Men behöver det vara problematiskt att förtydliga genom förenkling?

Vy över Ringön från Göta älvbron 2004. Någon enstaka byggnad har brunnit sedan fotot togs men i stort sett ser Ringön likadant ut idag. Bebyggelsen och verksamheterna i anslutning till hamnbassängerna och älven är vad som oftast får prägla beskrivningarna av hela Ringön som småskaligt och med vattenkontakt (foto: Gabriella Olshammar 2004).

I den här artikeln kommer jag att beskriva faktiska förhållanden kring Ringön, som hur området vuxit fram och förändrats och vilken roll det har i det samtida stadslandskapet.⁵⁾ Syftet är att utreda frågan: "Vad kan Ringön förstås som?" vilket handlar om tolkning och framställning. Jag kommer att renodla bilden av Ringön med hjälp av begreppet "urbant kitt" (urban glue), hämtat från geografen Nigel Thrift. Med urbant kitt avser Thrift alla slags kontinuerliga underhåll, reparationer och förbättringar genom vilket städer ständigt anpassas till nya förhållanden. I en tid då intilliggande älvstrandområden genomgår storskalig omvandling är ambitionen här att synliggöra Ringön som en plats präglad av aktiviteter för stadens kitt och därmed som en befintlig resurs för hela Göteborg. Detta skrivs i en situation då planer och visioner om Ringön drar åt skilda håll, ibland på motsägelsefulla vis inom samma vision.

Förutom att belysa Ringöns värde för det urbana kittet kommer jag att lyfta fram ytterligare tre förhållningssätt gentemot befintliga kvaliteter och framtida potentialer hos Ringön – och stadsmiljöer av liknande karaktär – så som dessa förhållningssätt framträder i praktiker, dokument, projektplaner, illustrationer och forskningslitteratur. Med avsikt att strukturera framställningen tar jag mig friheten att leka med tankefiguren "världens/världarnas slut" som den presenterats av filosofen Déborah Danowski och antropologen Eduardo Viveiros de Castro.⁶⁾ De har föreslagit att den mänskliga föreställningen om världens slut alltid formuleras som ett problem om separation eller åtskillnad.

Om man föreställer sig förhållandet mellan värld och invånare som dualistiskt, där den ena polen utgörs av "världen" och den andra av "mänskligheten", så betyder tanken om världens slut att antingen världen eller mänskligheten gått förlorad. Detta kan ha skett genom att den ena polen hel förstörts, eller genom att den gått upp i den andra. Schematiskt kan alltså, enligt Danowski och Viveiros de Castro, världens slut förstås som en värld utan mänsklighet eller som en mänsklig existens utan sin värld. Det första scenariot vore alltså en värld som består efter att all mänsklighet dött ut. Det senare vore istället ett scenario där en mänsklighet består fastän hennes värld försvunnit. Det är detta senare slags scenario som jag intresserar mig för här, och i den

kvarvarande mänskligheten finns individer och grupper av individer som upplever världens slut ur sina egna perspektiv. Jag kommer fortsatt tala om dessa perspektiv som subjektiva, och som representerande olika subjektiviteter.

Jag vill poängtera att jag i diskussionen om Ringön inte avser föreställningar om världens undergång i bokstavlig bemärkelse, utan snarare resonerar om tidsepoker och särskilda karakteristika hos stadsmiljöer som kan suddas ut. Danowskis och Viveiros de Castros figur om världens slut är dock inspirationen bakom detta. Relevanta frågor att ställa sig i sammanhanget och som jag lägger vikten vid, blir: Vilken värld (eller tidsepok) skulle det vara som har tagit slut? Och vilka individer/grupper av individer upplever att detta skett?

Jag är heller inte ute efter att i berättelsen om Ringön hävda ett kollektivt vi som riskerar att förlora en bestämd värld/tidsepok. Meningen är att använda tankefiguren om världens slut som ett sätt att belysa och problematisera skilda subjektiva föreställningar om en viss omgivning eller era som tar slut eller som håller på att förlora sin mening, och vad detta tycks spela för roll.

BAKGRUND TILL FALLSTUDIEN

Göteborg är Sveriges näst största stad, belägen på Västkusten med en yttre hamn som är den största i Skandinavien. Ringön ligger en bit upp efter Göta älv och ingår i ett större förnyelseområde i Göteborg som omfattar hamn- och industriområden på båda sidor om Göta älv i direkt anslutning till den historiska stadskärnan. Under ett par decennier ska staden förverkliga visionen om Älvstaden, en levande och attraktiv stad som tänks knyta ihop Göteborg över älven. I den vision som antogs i kommunstyrelsen 2012 pekas Ringön ut som ett område där olika verksamheter samsas sida vid sida, med vilket menas en mångfald som ska tas tillvara och stärkas. Det sägs att området "ska utvecklas av

Göteborg med Göta älv. Ringön ligger ovanför älven till höger. På norra älvstranden har storskaliga varvsområden övergetts och omvandlats sedan 1980-talet likt på många andra håll i västvärlden (foto: Göteborgs hamn 2012).

egen kraft samtidigt som utrymme ges för ett näringsliv med både bredd och spets.⁷⁾

I en rapport från en workshop kallad *Spontaneous City* om Ringöns framtid och utvecklingspotentialer, också från 2012, uttrycks det att Ringön är ett unikt inslag i det större Älvstadenområdet och att det ska få utvecklas på egna premisser, vilket kräver nya metoder.⁸⁾ Ringön har också nyligen identifierats och lyfts fram som en urban oas; detta av kulturaktörer inom ett projekt kallat *Tillåtande Oaser* (men som 2016 delvis formulerats om och bytt namn till *Saltet på Ringön*). Med det centrala läget och en karaktär som beskrivs som "ofärdig, ruffig och tillåtande" anses Ringön kunna bli en vallfärdsplats för stadens subkulturer inom musik, konst, stadsodling, design och konsthantverk.⁹⁾ I stadens officiella vision framgår att Ringön på sikt ska utvecklas till ett mer blandat område och bli mer tillgängligt än det är idag.

FRÅN INTENSIV INDUSTRIHAMN TILL ÄLVSTAD

Göteborg anlades vid Göta älvs södra strand 1621. Under århundradena har omkringliggande socknar inkorporerats på båda sidor om älven. Från 1800-talet växte en alltmer intensiv varvsverksamhet fram och den norra älvstranden blev dess främsta hemvist. 1970-talets oljekris i kombination med strukturella förändringar i den industriella sektorn drabbade Göteborg mycket hårt. Stadens industri var mer utsatt för oljekrisen än industrin i många andra svenska städer till följd av sitt starka fokus på transportindustri (bilar och fartyg) och för dess internationella prägel med starka konkurrenter i andra länder.¹⁰⁾

Omfattande och tämligen centralt belägna hamnområden kring Göta älv övergavs och lämnade plats för ny bebyggelse under 1980-talet, precis som på många andra håll i den industrialiserade världen. Under de fyrtio år som gått sen dess har Göte-

borgs stad önskat omvandla stadens image från tung industriell karaktär till en blandstad av renare och ljusare snitt för kunskapsindustri och vattennära bostäder. Omvandlingen av älvstränderna, främst den norra, har pågått av och till under decennierna. Målsättningarna har skiftat allteftersom. Under 2010-talet kan resultatet med arkitekturforskaren Claes Caldenbys ord sammanfattas som: "blandstad nja, mellanstad ja, göteborgskt kanske, hållbart nej, inte tillräckligt."¹¹⁾ I stället för en återkommande målsättning om blandstad har norra älvstranden snarare kommit att indelas i delområden som har skilda fokus på bostäder och events, kontor, universitetscampus eller IT-kluster.¹²⁾

Göteborg närmar sig sitt 400-årsjubileum och älvstrandenutvecklingen närmar sig stadens mitt. Näst i tur för omvandling står områden i anslutning till den historiska stadskärnan; dels södra älvstranden strax väster om kärnan, dels Frihamnen belägen mitt emot den senare. Inför denna utveckling har staden låtit arbeta fram ovan nämnda vision för den så kallade Älvstaden. I samband med förnyelseprojektet kommer Götaälvbron att bytas ut. Denna löper mellan stadskärnan och ön Hisingen och landar väster om Ringön. Ringön och grannområdet Frihamnen skiljs åt av brofästet med tillhörande trafikstrukturer. Den nya bronns fäste kommer dock att anläggas mer mot öster på Hisingssidan och alltså ta några kvarter av Ringön i anspråk, en del som därför ingår i den samrådshandling för grannområdet Frihamnens utveckling som presenterades i september 2015. Resten av Ringön sågs ha en planeringshorisont på ytterligare tjugo år.

RINGÖNS FRAMVÄXT

Ringön anlades, som flera andra hamnområden i staden, i samband med att vassområden kring Göta älv utdikades under 1870- och 80-talen.¹³⁾ Till att börja med var detta verkligen en ö, avsluten av en kanal i norr och med fyra hamnbassänger i söder i anslutning till Göta älv. Området var tillgängligt endast med båt eller järnväg, över en bro. Den första verksamhet som etablerades på Ringön var "stadens varv", sedermera "Göteborgs stads verkstäder" enligt *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg*. Från en annan källa, *Industrihistorisk inventering av Göteborgsområdet*, framgår däremot att även Ringöns ångsåg lär ha

varit en av de första industrierna här, och att ett cementgjuteri och murbruksfabrik (G. Larssons) låg här på 1920- och 30-talen.¹⁴⁾

Under det tidiga 1900-talet fanns knappt gator eller fastighetsstruktur på Ringön och precisa uppgifter om byggnader och verksamheter är svåra att fastställa. De gånger området nämns skildras Ringön som tämligen halfärdig, med kärr och öppna marker blandat med enkla plåtskjul. En källa uppger att upplag med begagnade bilar fanns på ön medan sjunkna segelskutor och trasiga pråmar låg i hamnbassängerna vid älven.¹⁵⁾ En annan nämner "brandfarliga pråmvarv, båtuppläggningar o.s.v."¹⁶⁾ Av ytterligare en källa framgår att det på Ringön länge var möjligt att "bo utan att det kostade. Här fanns skjul och märkliga byggnader av mycket enkla material. De beboddes av samhällets understa skikt. Skrot-handel var ett sätt att försörja sig".¹⁷⁾ "Uteliggarnas Eldorado" kallades Ringön i en artikel i *Göteborgs Tidningen* 1927.¹⁸⁾

En av företagarna i området berättar att innan containerskeppens tid transporterade sjöfarten stycke gods i form av råvaror som förädlades nära slutdestinationen.¹⁹⁾ Från stora fartyg längre ut i Göteborgs hamn fördes råvarorna på pråmar dragna av bogserbåtar in till områden i grannskapet kring Ringön där de bearbetades i olika verkstäder. Råvaruhantering och underhåll pågick lokalt kring älven nära stadskärnan och där fanns mudderverk, egna sågverk, pappersbruk, kraftverk på kol och koks. I specifikt Ringön låg förtöjda pråmar, pråmvarv och enkla lagringsställen. Brandrisken var stor. Järnvägsnätet gick hela vägen in i området och planerna var att hamnen skulle byggas ut än mer uppåt älven. Men till följd av containeriseringen har hamnen tvärtom vuxit utåt och förädlingen sker i de länder där tillverkningskostnaderna och lönerna är som lägst. Färdiga produkter levereras direkt till slutdestination.

Arkivkällor fastställer att det på Ringön förekom både upplag och enkla verkstäder innan området fick en regelrätt stadsplan 1949.²⁰⁾ Mer generellt bekräftas intervjuuttalandet av ekonomen Marc Levinsons studie över hur containeriseringen påverkat världshandeln. Han konstaterar att inte bara transportsektorn påver-

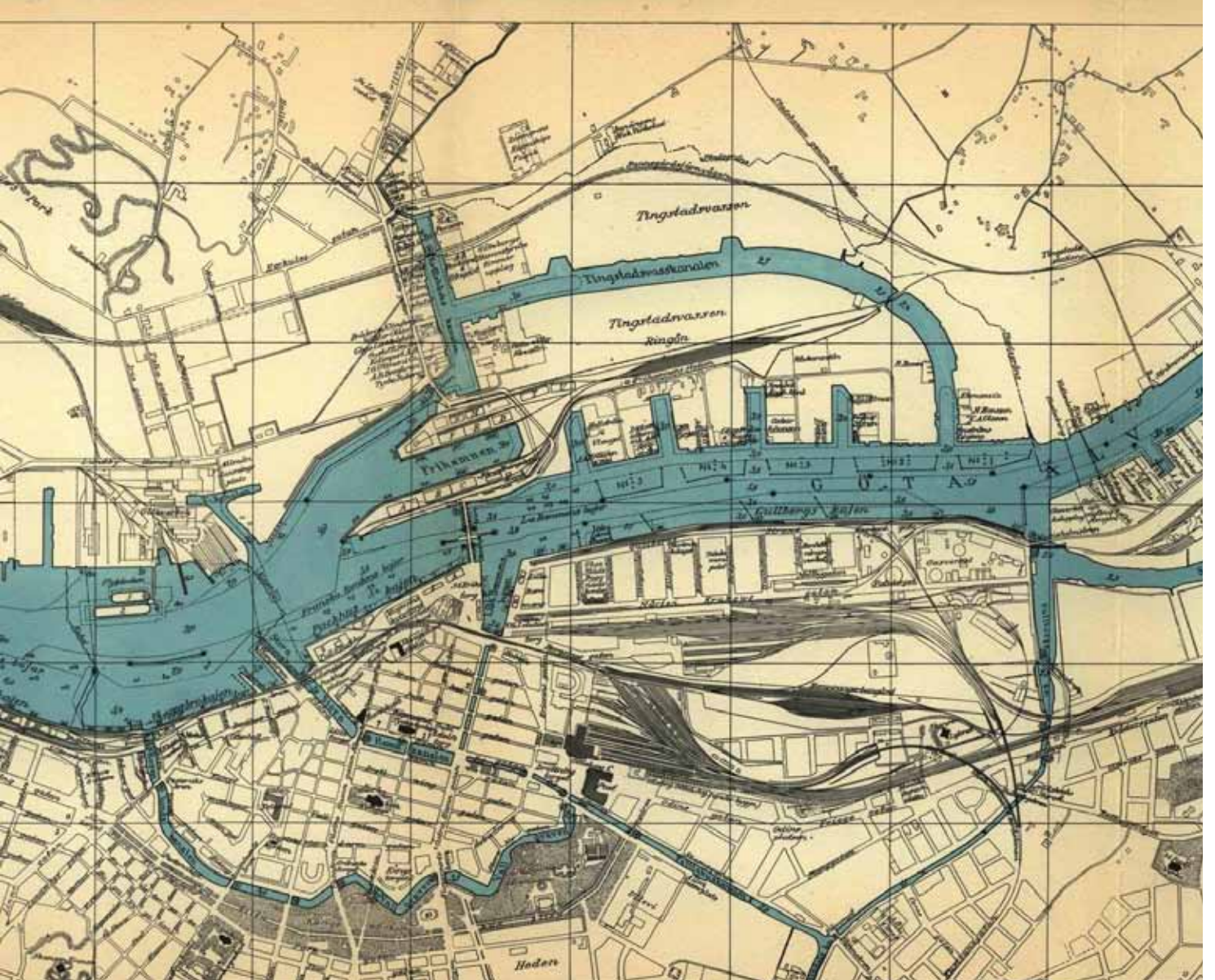

Foto från 1921 av innerhamn på södra älvstranden. Detta slags bebyggelse och upplag bedömdes som brandfarliga. Då ny plats bereddes för dem i Ringön på 1950-talet ställdes krav från brandchefen i Göteborg att säkra den nya bebyggelsen och upplagsplatserna mot brand. Fotot ger en antydning om hur delar av Ringön tedde sig under 1900-talets mitt.

26 kades av containeriseringen utan också tillverkningsindustrin och arbetstillgången för fabriksarbetare eftersom produktion och förfining till färdiga produkter flyttade från produktionsställen nära slutdestinationen till globalt distribuerade produktionsställen.²¹⁾

I samband med att stadsplaneförslaget för Ringön presenterades 1949 lämnade brandchefen i Göteborg en skrivelse till Byggnadsnämnden där det framgår att tillkomsten av ett reglerat område på Ringön kunde ge välkommen plats till firmor som dessförinnan legat på södra älvstranden, men i ”mycket brandfarliga lagerområden med enkla och ytterst lättantändliga byggnader”.²²⁾ Så snart firmorna på södra älvstranden fått ersättningslokaler skulle älvstranden saneras. Av skrivelsen framgår en förhoppning om att en lika brandfarlig befintlig bebyggelse på Ringön skulle bytas ut samtidigt med realiserandet av den nya stadsplanen. Skrivelsen uppmanar till att på Ringön uppföra byggnader av andra byggmaterial än trä och att inte placera områden med upplag av trä intill varandra, utan tvärtom varva dem med upplag av icke brandfarliga material som järn, tegel och betong.

Den stadsplan som upprättats 1949 ledde till att Ringökanalen i norra änden fylldes igen och att bilvägar och en rutnätsplan för fortsatt industriell expansion anlades.²³⁾ Vid denna tid övergick Ringön från att vara en faktisk ö till att bli ett område, och det är häfter mer korrekt att beskriva att saker sker ”i” Ringön än ”på” densamma. En översiktlig genomgång av arkivhandlingar ger vid handen att staden mäter ut och upprättar plankartor för kvarter inom hela Ringön under det tidiga 1950-talet, samt att en stor mängd företag anlägger vatten och avlopp vid samma tid.²⁴⁾ Under 1950- och 60-talen låg här uppenbart redan varvs- och verkstadsanläggningar, uppläggningsplatser för fartyg och gods, dykeri- och bärgningsbolag, ett par prämvarv och bogserfirmor, roddklubb, transportfirmor, bilförsäljning, bilsprot, gummiverkstad, bygghus, plåtslageri, gips- och ventilationsfirma, betongvarufabrik, träförädling och såg, spegelfabrik, sockerfabrik, flertalet saltsillfirmor, ett par caféer och något enstaka reklambolag.²⁵⁾ Främst etableras småverkstäder och lager. I Göteborgs kommuns verkstadsindustriutredning från 1978 bedömdes Ringön två decennier senare, i slutet av 1970-talet, ha varit ett välfungerande område ”utan utvecklingsproblem”.²⁶⁾

VÄRNA SOM DET ÄR, FAST ANNORLUNDA

Ännu 2012 då workshopen *Spontaneous City Gothenburg Ringön* arrangerades och rapporterades lyftes Ringön fram i positiva ordalag ur en företagsekonomisk synvinkel:

”Today Ringön has a very healthy yearly turnover, and a strong entrepreneurial drive for new undertakings in the area. The area already supplies the city with a range of services and diverse agencies which could be easily implemented and more integrated into the rest of the city.”²⁷⁾

Ringön anses sålunda tämligen väletablerat för små och medelstora företag inom service och industri, men också som ett område något isolerat från den omgivande staden. En till synes motsägelsefull inställning till Ringön skiner fram i workshoprapporten i och med att man där både trycker på det unika hos Ringön och betydelsen av att värna områdets särställning och samtidigt återkommande trycker på behovet att koppla området närmare resten av staden såväl rumsligt och infrastrukturellt som socialt med verksamheter som lockar fler kategorier användare. I samtal om denna dubbelhet med Bernardina Borra, som med sin kollega Gert Urhahn organiserade workshopen 2012, fick jag förklaringen att man under workshopen gjort bedömningen att de särpräglade kvaliteterna hos Ringön framförallt hotades av att många utomstående nog inte tillräckligt väl visste hur etablerat, välordnat och välfungerande Ringön är. Om man lyckas integrera Ringön bättre med den omgivande staden och göra området mer användartillvänt, om än i långsamma och inte så dramatiska steg, är förhoppningen att hejda en betydligt mer omfattande omvandling.²⁸⁾ Workshopdeltagarna konstaterade också att överväganden krävs om på vilket sätt fler slags aktiviteter och användare ska lockas till Ringön utan att Ringön förlorar sin unika karaktär, helt enkelt att genomföra ”some more investigation about how far the mix could be developed”.²⁹⁾

Flera strategier och projekt som pågår i Ringön idag – fyra år senare – lever efter den här devisen: att attrahera fler kategorier av användare, att locka allmänheten till besök, och att genom detta visserligen bidra till förändring men återhållsamt och i säkerställande av Ringön som ett fortsatt småskaligt och blandat område för produktion och service i närheten till stadskärnan.

Fasad i korrugerad plåt angripen av rost. Exempel på den brist på underhåll som kan få stor inverkan på besökarens intryck av Ringön även om det i själva verket inte är särskilt utbrett med ett sådant förfall (foto: Gabriella Olshammar).

Vad är det då för ett Ringön som möter besökaren och vilken är den unika karaktär som deltagarna under workshopen ansåg skulle värnas, och mot vad? I det följande ska jag ge en inblick till de olika miljöer, verksamheter och processer som ryms i Ringön idag och vilka skilda intressen och subjektiva uppfattningar som

går att knyta till dessa. Det hela avrundas med ett kort resonemang om skilda subjektiva uppfattningar om Ringön som en värld som, kan tänkas, håller på att försvinna eller omstöpas och vad det skulle ha för betydelse.

27

Claessons trätjärna, interiör. Här sker tillverkning och försäljning av traditionsenliga och beprövade underhålls- och byggmaterial som trätjärna och linoljefärg. Verksamheten framstod vid författarens första besök i Ringön som en kontrast till omgivningens slitna skjul och hamnbassänger i förfall: Claessons föreföll vara en "hermelin bland katter". Intrycket av omgivningen har förändrats till det bättre allteftersom de empiriska studierna gett mer inblick och kunskap (foto: Gabriella Olshammar).

Kollage från Ringön som visar Thomas Betong, en typisk Ringörestaurang med öppet för endast frukost och lunch, Båtskroten i Väst, samt en bild som visar kvarvarande järnvägsspår från den tid kring förra sekelskiftet då tåg och båt var de enda transportmedlen in till området (foto: Gabriella Olshammar).

RINGÖNS NUVARANDE KARAKTÄR

Vid mina egna första besök för femton år sedan uppfattade jag Ringön som ett mestadels nedgången och eftersatt område, med slitna skjul och hamnbassänger i förfall. Ett enda företag, Claessons trätjära som var känt för mig sedan tidigare, framstod som seriöst och välskött – en riktig hermelin bland katter. Efter att jag nu har besökt Ringön av och till de senaste två åren, och intervjuat verksamma där, har de ruinlika karaktärsdragen trätt i bakgrunden. Lassen av skräp ingår uppenbarligen i en fungerande återbruksverksamhet; gamla bilar och båtar väntar på reparation; avlagda kläder, skor och husgeråd sorteras till försäljning i second-handbutiker och i en undanskymd verkstad byggs konstfulla motorcyklar av skrotupplagens skatter. Det som i förstone, för mig, framstod som otidsenliga ruiner har visat sig innehålla verksamheter som framstår som värdefulla för staden och vår tid.

Den som reser till Ringön anländer via Ringögatan som löper genom området från sydväst till nordöst, ungefär femhundra meter upp från älven. Gatan är kraftigt trafikerad med många lastbilar och bussturer är få. Detta är en genomfartsled som liknar gatorna i andra externt belägna kvarter med en blandning av tillverkningsindustri och butiker för sällanköpsvaror som bilar, kontorsvaror, kök- och badinredning. Här hittas också specialistbutiker för verktyg och arbetskläder samt bilglasrutor. I gatans närhet finner man även industri som en producent av betong, en jalusifabrikör och ett kafferosteri. Mest framträdande är ändå mängden företag inriktade på storskalig service såsom textil- och tvättservice, plåtslageri och takservice, kylservice, elinstallationer. Cafèer och restauranger finns i området men de är inte så många och håller öppet endast för frukost och lunch, inte middag.

Kommunala verksamheter som gatukontoret har en uppställningsplats här och fram till augusti 2015 drev Stadsmissionen natt-härbärgat Gatljuset på en tomt vid brofästet. Vidare ligger här det privata Blå Stjärnans djursjukhus. Den nya Göta Älvbron kommer att ta en del av marken i den västra delen av Ringön i anspråk, vilket lett till att Gatljuset flyttat ut samt till att djursjukhuset och gatukontorets uppställningsplats kommer påverkas.

Norr och söder om Ringögatan blir hushöjderna lägre och företagen mer inriktade på verkstad och tillverkning. Men där

finns även återbruks- och renhållningsföretaget IL Recycling som upptar flera fastigheter; däribland ett stort kvarter mellan Ringögatan och den parallella Järnmalmsgatan. Återbruksverksamheterna är flera och bland dessa märks, förutom IL Recycling, båt- och bilskroter, Smyrnakyrkans second hand, och Claessons trätjära som specialiserat sig på produkter för byggnadsvård och traditionellt skeppsbyggeri (värdefullt för att underhålla, renovera och återbruka byggnader och båtar).

Järnmalmsgatan ligger i den södra delen av Ringön i anslutning till hamnbassängerna. Det är bebyggelsen och verksamheterna efter denna gata och ner mot älven som främst präglar vad som beskrivits som Ringöns unika karaktär. Jämför följande citat från en rapport om Ringön i samband med det så kallade "visionsarbetet" som ledde fram till Vision Centrala älvstranden:

"I variationen [hos Ringön] ligger en småskalighet liksom både nya och gamla byggnader som samsas intill varandra. Verksamheter, variation, småskalighet och vattenkontakt är kanske de mest iögonenfallande egenskaperna – det som skiljer området från många andra delar av staden. [...] Ringön erbjuder uppenbart service av många olika slag, service som i stort är inriktad mot Göteborg och regionen. Framför allt de verksamheter som är inriktade mot hamn och sjöfart finns knappast någon annan stans."³⁰⁾

En snarlik beskrivning återfinns i workshoprapporten, som lyfter fram Ringöns "robust fine grain structure of good streets and small blocks divided in very different plot sizes and buildings with a certain pleasurable industrial roughness and informality suitable for organic growth."³¹⁾

Den småskaliga bebyggelsestrukturen och allrahelst hamnbassängerna har lyfts fram som industrihistoriskt intressanta i Göteborgs stads samlade bevaringsprogram (*Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg*).³²⁾ Ur en miljöaspekt framhålls dock hela Ringön som problematisk då marken är kontaminerad. Muddringsmaterialen från 1800-talet utgjordes av rivningsmassor och andra muddermassor med varierande sammansättning, och Ringökaneln användes som deponi innan den fylldes igen på 1950-talet.³³⁾

30 REPARATION, HANTVERK, ÅTERBRUK – DET URBANA KITTET

Om än miljöfrågan historiskt varit eftersatt kan Ringön idag lyftas fram som värdefullt ur en miljö- och hållbarhetsaspekt. Verksamheter inriktade på återvinning, återbruk, reparation och underhåll är starkt representerade. En del av dessa företag är småskaliga och lokalt verksamma medan andra av områdets service-, tillverknings- eller återbruksföretag framstår som mycket väletablerade: informationen på deras hemsidor riktar sig till kunder i hela landet, till avancerade industriföretag eller återförsäljare samt till en engelskspråkig kundkrets. Det gäller exempelvis företag som Berendsen Textilservice och Tvättservice vilka "erbjuder en enkel bekymmersfri lösning på det mesta som har med textilier att göra. Från entrémattan till funktionella arbetskläder och allt som behövs för restaurangen och hotellet. Faktum är att vi numer är ett av Europas ledande företag inom textilservice." (Berendsen, webb 2016-01-02). I Ringön ligger även det internationellt etablerade Thomas Concrete Group som är "en av de ledande leverantörerna av högkvalitativ fabriksbetong i Sverige. Genom att kombinera leverans av betong med våra prefabprodukter och breda utbud av tjänster, kan vi säkerställa kompletta och effektiva lösningar för ditt byggprojekt." (Thomas Concrete Group, webb 2016-01-02). Gotenius varv bör också nämnas i sammanhanget då det är det sista kvarvarande varvet i Göteborgs hamn, som dock numera inte bygger nya fartyg utan riktat in sig på reparation och underhåll. Under sina mer än 60 år vid hamnen i Ringön har "Gotenius vuxit till ett av de ledande reparationsvarven för museala fartyg, kusttonnage och specialfartyg."³⁴⁾

För den spontane besökaren kan säkert flertalet verksamheter förvåna genom att så elementära och anspråkslösa anläggningar visar sig rymma högst väletablerade och avancerade företag om man tar sig tid att undersöka dem närmare. Exempelvis är dykföretaget Frog Marine inblandat i det mesta kring skeppdykeri och service av marina infrastrukturer som broar och kajer. Företaget ingår i en större koncern som även erbjuder muddring, projektering och anläggning i marina miljöer och har sitt lager och sin verkstad i Ringön. Enligt hemsidan är koncernen

Skandinaviens ledande inom marin konstruktion och dykeri.³⁵⁾ Den tillfällige gästen i kvarteret ser just inte mer av företaget än en sluten lagerbyggnad, ett par plattformar för muddring och en gammal pråm som ligger förtöjda i den bortre av Ringöns hamnbassänger.

Ovan nämndes min första upplevelse av Ringön som ett tämligen nedgången område där ett enda företag, Claessons trätjära, framstod som välmående. Företaget ligger förhållandevis dolt i en jättelik lagerbyggnad med blå korrugerad plåt i kanten av en av hamnbassängerna. Själva butiken som är öppen för besök är liten och härifrån sker försäljning av ungefär en tredjedel av företagets produkter medan uppemot två tredjedelar går till återförsäljare runtom i Norden. Företaget ingår i ett brett nätverk av andra producenter och leverantörer av traditionsenliga och beprövade underhålls- och byggmaterial.³⁶⁾ Som före detta student inom kulturvårdsämnet kände jag mig väl hemma bland butikshyllorna med sitt utsökta urval av kvalitetsprodukter inramat med tecken på hantverkskunnande. Detta i kombination med att jag var helt främmande inför Ringöns egen ordning utgjorde den kontext som fick företaget och dess butik att i min värld framstå som en "hermelin bland katter".

"Katterna" i omgivningen kunde då representeras av IL Recycling som jag uppfattade som en utbredd och vagt unket lukande sophanteringsanläggning, från vilken betraktelsen i artikelns början är hämtad. Men efter att ha gått förbi där ett stort antal gånger, studerat ett par årsredovisningar, intervjuat två representanter för verksamheten och besökt såväl företagets hemsida som anläggningen på insidan, har jag kommit att inse hur pass väletablerat, ordnat och avancerat det här företaget faktiskt är. Inom deras tämligen omfattande anläggning i Ringön tar de hand om "allt som blir över" och "skapar värde genom att återvinna så långt det är möjligt. Vår utgångspunkt är att det alltid finns mer att hämta: mer miljövinster för samhället, mer återvunnet material som råvara, och mervärde för våra kunder genom ständigt förbättrade lösningar för effektiv återvinning."³⁷⁾

IL Recycling har blivit uppköpta av Stena-koncernen från och med juli 2016 och i ett pressmeddelande om affären uttrycker IL Recyclings koncernchef att man nu tillsammans med Stena har

Pråmar, muddarfartyg och en lagerbyggnad vid den borte hamnbassängen i Ringön är allt som syns av det väletablerade Frog Marine Services för den tillfällige besökaren (foto: Gabriella Olshammar).

Kollage från IL Recycling: En av de stora hallarna med sorterad papp och kartong; Balar med sorterad och pressad plast; Transport sker med tryck och små traktorer inom anläggningen; Ett enkelt träplank skärmar av återbruksverksamheten mot Järnmalmsgatan (foto: Gabriella Olshammar).

siktet inställt på en återvinningsmarknad i förändring mot en cirkulär ekonomi.³⁸⁾ Det gäller att vara med i sin tid. Det framgick tydligt i de intervjuer jag genomfört med platschefen och transportchefen vid IL Recycling i Ringön som båda flera gånger återkom till den starka konkurrensen inom återvinningsmarknaden.³⁹⁾

De flesta av verksamheterna som försiggår inom Ringön kan sammantaget sägas utgöra värdefulla bidrag till stadens kitt. I en text om städers hållbarhet och resiliens förklarar geografen Nigel Thrift att städer brukar återhämta sig förvånande snabbt från olika slag av katastrofer, tack vare städernas inbyggda resiliens, alltså deras långsiktiga förmåga att klara av förändring och vidareutvecklas.⁴⁰⁾ "Western cities" menar Thrift, är "continuously modulated by repair and maintenance in ways that are so familiar that we tend to overlook them", och detta är med andra ord det urbana kittet.⁴¹⁾ Han exemplifierar med reparationer som ständigt sker av ganska enkla system och materialiteter såväl som djupt psykologiska processer inombords hos de som lever i städer: allt från att laga elledningar och byta ut gatlyktor till att läka brustna hjärtan.⁴²⁾ I en passage där Thrift målar bilden av stadslandskap vars reparations- och underhållsverksamheter, enligt honom, blir alltmer förekommande, skildrar han nästan på prick den omgivningen i Ringön 2015:

*"Western cities nowadays are populated by large national and international companies which specialize in activities as different as various kinds of cleaning, all forms of building maintenance, the constant fight to keep the urban fabric – from pavements and roads to lighting and power – going, emergency callout to all manner of situations, the repair of all manner of electrical goods, roadside and collision repair of cars, and so on."*⁴³⁾

Vad Thrift riktar strålkastarljuset på är därmed all den småindustri, service och reparation som pågår i samtida städer men som, vill jag mena, sällan uppmärksammas i diskussioner om hållbar stadsutveckling.

KULTUR, KONST OCH KREATIVA OASER

Flera anläggningar med företag längs Järnmalmsgatan har delvis fått nya ansikten i form av konstgraffiti och muralmålningar på

fasaderna tack vare en verksamhet som tillkommit i Ringön sedan ett par år tillbaka: Konsthallen Järnhallen med *Hall of Fame – Art Laboratory festival*. Hall of Fame är en konstfestival som initierades 2015 av konstnären Anna Bergman (som i samarbete med hyresvärderna, Ulf Bergman, etablerat Järnhallen⁴⁴⁾) tillsammans med en grupp privata fastighetsägare och Fastighetskontoret i Göteborg. Projektet rullar för andra gången i skrivande stund, augusti-september 2016, och går ut på att göra Järnmalmsgatan till "föremål för observation och ett undersökande som gestaltas och visas på plats." Uttrycken kommer att variera mellan mural, graffiti, objekt, foto, film och uppträdanden som dels tar plats på fasader efter gatan och i gaturummet, dels inuti utställningshallen. På Järnhallens hemsida framgår syftet med projektet:

*"Att anordna en konstfestival är ett sätt att aktivera Ringön och då framförallt Järnmalmsgatan, för fler än de som är verksamma i området idag. Järnmalmsgatans närhet till älven med de små hamnbassängerna som möter gatan är en resurs för både området och staden som helhet och en plats som fler borde få tillgång till."*⁴⁵⁾

Anna Bergman anlände själv så nyligen som 2014 till Ringön, efter att aktivt ha sökt en ateljélokal. Hon hyr nu en spatiös övervåning i en byggnad vid Järnmalmsgatan (ovanpå Claessons trätjära). Järnhallen etablerade hon som sagt tillsammans med fastighetsägaren Ulf Bergman och hallen har blivit en mötesplats för fastighetsägare, kulturarbetare, kommundienstämman och en intresserad allmänhet för möten, utställningar, musikkvällar och seminarier.

Ett syfte med Hall of Fame som uttryckts explicit har varit att locka fler nya besökare och användare till Ringön: "att anordna en konstfestival är ett sätt att aktivera Ringön och då framförallt Järnmalmsgatan, för fler än de som är verksamma i området idag", som det står på hemsidan.⁴⁶⁾ Ett tecken på att de redan är på väg att lyckas är den karta som nämndes inledningsvis. Som sagt så var det på denna karta i stort sett bara muralmålningar och konsthallen, effekter av Hall of Fame, som inkluderats.

Fastighetsägarna i området har uttryckt att de har lokaler som står tomma och att de hyror de kan ta ut är väl låga.⁴⁷⁾ De skulle vilja se en förändring där ägandet lönade sig bättre. I sociala me-

I samband med festivalen Hall of Fame upplät flera fastighetsägare i Ringön fasader till graffiti och gatukost. Träplanket kring IL Recycling är samma som på bilden ovan, men nu med målning av Jacob Leijonhielm genomförd i maj 2015 (foto: Gabriella Olshammar).

34 dier har det uppstått en diskussion om huruvida konstnärerna som bidrar till Hall of Fame utnyttjas för att snabbstarta en gentrifieringsprocess. Flera av aktörerna bakom Hall of Fame är tillsammans engagerade i ett discussionsforum som växte fram som ett initiativ ur workshopen 2012, och kallas Framtid Ringön. I detta forum deltar fastighetsägare kring Järnmalmsgatan, fastighetskontoret i Göteborg, fastighetsägarföreningen plus ett kommunalt utvecklingsprojekt i kulturens tecken: Saltet på Ringön (tidigare kallat Tillåtande Oaser).

Saltet på Ringön kan sägas ligga i linje med Järnhallen och Hall of Fame eftersom syftet med Saltet är att fungera som en slags knutpunkt mellan fastighetsägare som önskar hyra ut lokaler och de konst- och kulturarbetare som söker lokal. Målsättningen är att bidra till en uppblandning mellan det nuvarande Ringön och nya, andra slags verksamheter som är mer utåtriktade och bidrar till mer levande gator under ett utökat antal timmar om dygnet. På hemsidan står att läsa:

Hela poängen är att de hundratals företag som redan finns här skall finnas kvar och blomstra. Det nya får finna sin plats vid sidan om. Bara då blir det en intressant och genuin mix. Made in Ringön.⁴⁸⁾

Saltet på Ringön startade upp i början av 2016 som ett bland andra utvecklingsprojekt finansierade av Göteborgs stad inför Göteborgs 400-årsjubileum 2021. 2015 formulerades en projektbeskrivning av de tre projektmedlemmarna för att locka kommunaktörer att stötta projektet (efter en inledande benchmark som rapporterades 2014) och jag fick möjlighet att diskutera denna beskrivning i en intervju med en av medlemmarna.⁴⁹⁾ Projektbeskrivningen har uppenbarligen fått kritik, framför allt från några personer inom kultursektorn och vänstern, eftersom projektet formulerats som starkt inriktat på ekonomisk utveckling och företagande, medan konstnärerna porträtterades som vägvisare, självmant och ständigt på jakt efter nya oupptäckta oaser. Detta var även min egen reaktion när jag läste projektbeskrivningen.

Det Saltets medlemmar framförallt säger sig vilja är att etablera en alternativ plats där kulturen kan frodas i Göteborg, ett Göteborg de anser förlorat viktiga sådana incitament. Förhopp-

ningen är att kunna tillföra mer av kulturverksamheter utan att tränga undan nuvarande verksamheter, och utan att bidra till gentrifieringsprocesser som leder till att inte heller konstnärerna kan vara kvar på sikt.

Några saker som kunde förhindra en gentrifieringsprocess i Ringön är det faktum att de flesta av fastighetsägarna inte äger marken, utan endast har tomträttsavtal med kommunen.⁵⁰⁾ De har nyligen fått erbjudandet att teckna nya avtal på 25 år. I avtalen finns regleringar som att tomträttsavtal inte är möjliga att överlåta till någon annan. I avtalen regleras också byggnadshöjder med mera. Det är heller inte, enligt detaljplanen för området, tillåtet att bygga bostäder eller att etablera livsmedelsbutiker. Ytterligare ett faktum som kan hindra gentrifiering är att flera av fastighetsägarna också bedriver service- och industri-företag inom området, i sina egna lokaler. Man kan dock fundera över om kommunens ägande av marken är ett skydd mot gentrifiering eller tvärtom kan underlätta en sådan process den dag kommunen önskar se en annan utveckling, något som till syvende och sist är politiskt styrt.

VÄRLDAR SOM FÖDS OCH DÖR

Jag ska inte fortsatt uppehålla mig vid gentrifieringsfrågan här utan återvända till mitt intresse för hur visioner och planer för stadsomvandling kan skifta karaktär, dels genom mera kunskaper, dels till följd av skilda förhållningssätt och världsbilder. Jag kommer här knyta tillbaka till frågan om vad Ringön kan *förstås* som vilket handlar om tolkning och framställning. Den frågan söker jag reda i genom att, som nämnts, presentera fyra olika förhållningssätt tecknade som skilda sätt att tänka om världens slut.

Att se nya världar hos oslipade diamanter

De konstnärligt präglade projekten Saltet på Ringön och Järnhallen med Hall of Fame får representera det första förhållningssättet: jag har kommit att betrakta detta som en subjektivitet som uppfattar Ringön som en oslipad diamanter och en ännu-inte-etablerad kreativ oas. Under projekten ruvar även föreställningen att en trovärdig kreativ oas endast kan leva under en kort tid, i väntan på mer storskaliga förändringar av ett annat slag. Den

nuvarande industriella karaktären ses visserligen som skapare av spänning och en eftertraktad ruff karaktär, men den industriella verksamheten ses också som utdaterad. Den kreativa oasen lever efter en annan puls genom att ständigt vara i rörelse och under förändring. Denna subjektivitet förutsätter existensen av ett "kollektivt vi" som fortsatt skapar världen på nytt i varje nyfunnen oslipad diamant. Förhållningssättet lyser igenom i de ordval som vilket Saltet på sin hemsida saluför Ringön som en ny plats att etablera sig på under tiden som större omvandlingar låter vänta på sig:

*"Ingen vet vad som kommer att hända med Ringön på lång sikt. Det enda som är säkert är att området kommer att förändras, precis som alla gamla, centralt belägna industrimiljöer, överallt i världen. /.../ Låt oss krama så mycket positiv energi som möjligt ur omvandlingen. Låt den här perioden vara länge. Låt den vara organisk. Låt utvecklingen styras av de människor som slår rot här ute. Men sätt stenen i rullning."*⁵¹⁾

Även om texterna på Saltets hemsida spirar av livsglöd och medlemmarna visar ett mycket stort engagemang för att Ringön ska fortsatt vara mångfacetterat, så tycks de ha tagit fasta på att Ringön kategoriserats som ett framtida utvecklingsområde i såväl Översiktsplanen för Göteborg från 2009 som i Samrådshandlingen för grannområdet Frihamnen från 2012. Men hade de kunnat agera annorlunda än att enkom se sin verksamhet som ett tillfälligt uppsprickande skimmer?⁵²⁾

Det är tyvärr omvitnat från många västerländska städer att konst- och kulturarbetare kommit att agera dragplåster i stadsomvandlingars initiala skeden, men att de sedermera inte får ta del av de stegrande fastighetspriser och mer säkra och långsiktiga kontrakt som etableras efter en tid.⁵³⁾ Från Amsterdam har Eva de Klerk, kulturellt inriktad grannskapsaktivist, beskrivit situationer där något som kan liknas vid en kärleksaffär uppstått mellan konstnärer och städer (Amsterdam) och där konstnärerna, enligt de Klerk, älskar på djupet och ger sitt allt, men efter en tid inser att staden endast älskat dem tillbaka för deras yttre attraktivitet, och inte för vad de stått för i grunden – en alternativ stadsutveckling som handlat om att skapa "money in the building, not on the building".⁵⁴⁾

Övervintrat och redundant – våga se framåt!

Nästa förhållningssätt representeras av den subjektiva föreställning som möter hos såväl lekmän som stadsutvecklare, fastighetssägare, politiker och stadsplanerare som i områden av Ringöns typ ser improduktivitet, dåligt förvaltad kapital, ruiner, skräp och hämskor på utvecklingen. Det vill säga uppfattningar för vilket liknande områden väcker lust att totalomvandla till nya attraktiva stadsmiljöer som förmår locka nya företag och invånare, nya investerare och turister.⁵⁵⁾ Hit hör även mina egna första, förutfattade meningar och negativa intryck av Ringön och en verksamhet som IL Recycling. Det är ett förhållningssätt för vilket Ringön representerar en gången era, en värld i försvinnande, dock ej till någon stor förlust utan snarare för att ge plats till något nytt och bättre.

Den stadsomvandling som skett vid framför allt den norra Älvstranden i Göteborg, där storskaliga varv sedan 1980-talet gett plats till kontors- och bostadsområden, är ett tydligt exempel på en stad som accepterat att en viss tidsepok tagit slut och behöver lämna plats för någonting annat.

1985 såddes fröet till det som idag är Älvstranden Utveckling AB. Göteborgs Stad ville omvandla öde varvsdockor och industriområden på Eriksberg och Lindholmen till levande stadsdelar.⁵⁶⁾

I Ringön hade sannolikt inget mer än de gamla hamnbassängerna bevarats om samma förnyelseanspråk sträckts vidare dit: enskilda byggnader har inte lyfts fram som bevarandevärda ens i kommunens kulturmiljöprogram.⁵⁷⁾ I och med att Vision Älvstaden antogs 2012 har dock tongångarna ändrats något och för Ringön har, som framgått ovan, uttryckts att detta är ett unikt område efter Göteborgs Älvstränder vars särskilda karaktär ska värnas och vars utveckling därför kräver nya metoder.

En värld av beredskap och handlingskraft

Claessons trätjärna får här representera det perspektiv som (likt mitt eget) önskar värna det förflutna i samtid och framtid. Detta subjekt engagerar sig i kulturvårdande praktiker med en förhoppning att påverka den värld vi har framför oss. Vetskapen om varifrån vi kommer anses vara betydelsefull och förväntas förbli så i framtiden, vid sidan om kunskapen om hur vi kom dit där vi är nu och kommer befinna oss, och vad som gjorde oss till dem vi

är – men också vad som bidragit till att våra förmågor och sociala relationer kommit att bli som de är. De första raderna i Riksantikvarieämbetets presentation om sig själv på hemsidan skildrar väl vad jag menar:

”Riksantikvarieämbetets vision är att alla tänker i tid. Vi vill att alla människor ska tänka i tid för att kunskapen om kulturarvet är en förutsättning för en hållbar samhällsutveckling. Vi är alla beroende av vårt förflutna för att förstå samtiden och framtiden.”⁵⁸⁾

Att föreställa sig världens slut vore att baklänges spela upp hur världen en gång uppstod. Danowski och Viveiros de Castro skriver att genom att föreställa sig slutet kan vi lära oss något om vår historia: ”The end of the world projects backwards a beginning of the world; the future fate of humanity transports us to its emergence.”⁵⁹⁾

En återkommande tanke hos mig är att förvissningen om att vi som mänsklighet behöver kunskapen om det förflutna vilar på en föreställning om att den moderna värld som vi känner den – högteknologisk, containeriserad och virtuellt sammankopplad – kommer att upphöra förr eller senare. Den mänskliga existensen kan plötsligt komma att stå utan den värld med vilken hon är förtrogen, och när det sker måste människan starta om igen och kommer då att behöva ett stort mått av beredskap och praktiskt kunnande för att iordningställa sin värld på nytt.⁶⁰⁾

Förutom den förflutenhet som representeras av Claessons hantverkskunnande och -produkter utgör hamnbassängerna i Ringön och själva den småskaliga hamn- och industrimiljön en värdefull förutsättning för upprätthållandet av verksamheter som Gotenius varv och Frog Marine Services. Detta är verksamheter som lever och utvecklas med sin tid och samtidigt representerar ett professionellt hantverkskunnande med en produktionsbaserad relation till älven, något som blir alltmer sällsynt i så pass centralt belägna hamnområden.

En påtaglig risk för detta slags verksamheter vore om de vattennära tomterna omvandlades från produktionslandskap till rekreationsytor; och vattnet fick sitt värde endast som attraktiv vattenspegel för boende eller flanörer i stället för som infrastruktur för varv och reparation. Detta vore en sannolik, visserligen små-

skalig men likväl betydelsefull, restriktion som skulle ge stark återklang i Ringöns unicitet. Ett förstadium till detta kunde upplevas då den så kallade ”Ö-festen” arrangerades i Saltets regi 3 september 2016, och försäljning av lokalt producerat öl och utservering förlagts till en av parkerna i anslutning till en hamnbassäng. Även om man på det personliga planet kan attraheras av detta och se ett värde för det lokala entreprenörskapet kommer avvägningar behöva göras mellan skilda aktiviteters tillgång till vattnet och hur de ska kunna samordnas utan konflikt.⁶¹⁾

Att hålla stånd mot apokalypsen

Det fjärde och sista av de skilda sätt att tänka om världens slut som jag tecknar här motsvarar det förhållningssätt som jag själv gärna vill föra fram genom att betrakta verksamheter i Ringön som del av det urbana kittet. Min ambition har varit att synliggöra Ringöns urbana vardag som värdefull utan att exotisera densamma (om än med en exotiserande utvikning till scenariot om världens slut) eller ställa krav på unicitet. Begreppet urbant kitt framstår som en möjlig väg ur dilemmat.⁶²⁾

Den vision för Älvstaden som antogs 2012, skulle sannolikt kunna stärka Ringöns status som ett område för det urbana kittet. Ambitionen uttrycks ju att värna Ringön som en unik stadsmiljö där mindre företag fortsatt ska kunna verka i en småskalig bebyggelse. Här finns potential att skapa bärkraft även inom stadens produktion och service, inte bara inom dess konsumtion och trafiksystem. Med lokalt förankrade forum som Framtid Ringön kan förhoppningsvis Ringöns befintliga och närvarande brukare stärka sin position i en föränderlig värld trots höga exploateringstryck i den nära omgivningen. Diskussioner pågår bland företagare och fastighetsägare om hur en utveckling framåt ska kunna ske och hur området ska kunna öppna upp bättre mot resten av Göteborg, utan att möjligheterna för något tyngre service och reparation trängs bort.⁶³⁾

Personligen känner jag samtidigt en oro för att intresset från nya kategorier av användare och uttolkare (kulturarbetare och forskare) inte ska förmå stärka Ringön gentemot storskaligt transformativa krafter. Detta intresse iscensätter värden i bebyggelsen, men som exempel från andra håll visar kan detta utgöra de

Utvecklingsprojektet *Saltet på Ringön* arrangerade en "Ö-fest" lördag den 3 september 2016 i samarbete med 25 företagare i Ringön. På Järnmalmsgatan med parkeringar skapades ett urbant vardagsrum för "Global Picnic" med mat från åtta länder, loppis och lagerförsäljning, musikscen, kaffevagnar och en ölträdgård (s. 38) där ett lokalt ölbryggeri sålde sina produkter. *Saltet* beräknar att 10 000 personer besökte Ö-festen (foto: Gabriella Olshammar).

första stegen till en för fastighetsutvecklare lönsam stadsomvandling, samtidigt som just de värden som uppskattats går förlorade.⁶⁴ Med andra ord kan ett vällovt intresse tragiskt nog komma att påskynda försvinnandet av det slags unikum i stadslandskapet som Ringön står för idag. Intresset kan därmed sägas förebåda slutet för en specifik tidsepok.

För att i korthet summera: I ovan nämnda och ofta utifrån kommande intressen för Ringön (dess slut, omvandling, eller fortlevnad) ser jag en ambivalent inställning som handlar om att utgå från områdets egen karaktär som en unik kvalitet att värna i stadens utveckling, men samtidigt vilja göra om Ringön till ett annat slags unikum än det är idag. Ringön är ett område som av flera olika aktörer erkänns ha ett stort befintligt värde men som samtidigt framhålls behöva utvecklas och bli mer tillgängligt (*Spontaneous city*); ge förbättrat utrymme för ett näringsliv med både spets och bredd (*Vision Älvstaden*); bli hem för en kreativ oas (*Saltet på Ringön/ Tillåtande oaser*).

Ringön själv har dock inte tett sig som så ambivalent i sin utveckling sedan den tid i början av 1950-talet då staden anlade infrastruktur i form av vägar, kvarter, vatten och avlopp. Visst har området förändrats. Ringön innan containeriseringens tid existerade en förhållandevis kort epok. Prämtrafik som levererade halvfabrikat och råvaror att förfina växlade inom loppet av ett halvt sekel till lastbilar med förbrukade material och varor att återvinna: från lokal produktion till lokal reparation och återbruk. Likväl lever den småskaliga strukturen vidare och har bedömts som ekonomiskt välmående 2012 lika väl som under 1970-talets slut.

Avslutningsvis vill jag därför framhålla ett hopp som jag när om att den Ringökontext som jag belyst fortsatt ska få möjlighet att leva vidare som en värld av resilianta kvaliteter med bäring för hela stadens och dess omvärlds fortlevnad. Med inspiration från Danowskis och Viveiros de Castros tankefigur om världens slut har jag antagit synsättet att verksamheterna i Ringön utgör en apparat för att hålla stånd mot en apokalyptisk version av världens undergång.

KÄLLOR

Arkiv

Bilder

Göteborgs Hamn, Hamnkarta Göteborgs Hamn, 2012: www.goteborgshamn.se
 Projekt Runeberg: Tekniska samfundet i Göteborg 1882-1932, Plan av Göteborgs hamn 1932 från <http://runeberg.org/tekniskgbg/0359.html>
 Göteborgs hamn, 1921 Innerstaden södra, Om hamnen: Historiska bilder: <http://www.goteborgshamn.se/om-hamnen/hamnenshistoria/historiska-bilder/?areas=&min=1810&max=2002>

Göteborg: Region- och stadsarkivet Göteborg med Folkrorelsernas arkiv

Ang. förslag till stadsplan för Ringön, Byggnadsnämndens resolution § 536, 1949-04-28. Arkivbildare: Göteborgs kommun, Byggnadsnämnden, Stadsplaneavdelningen, F 23 b: 54.
Diarier, sökordordning, C2:84, Göteborg: Fastighetsnämnden (1956-1964).
Förslag till ändring och utvidgning av stadsplanen för del av stadsdelen Tingstadsvassen i Göteborg. (Ringön mm), Bilaga: Terräng och illustrationskarta, Göteborg: Stadsplanekontoret, april 1949.
Karta över Göteborgs hamn år 1930, ritning, 1930. Arkivbildare: Göteborgs kommun, Göteborgs Hamnstyrelse, ur "Ämnesordnade handlingar", UÅ 1922-1958, F 1:5.
Register över mätningar med mera (tomter), D7a:36, Göteborg: Byggnadsnämnden, Stadsmätningsavdelningen (1933-1984).
Ringön: hyror, arrenden, övrigt, C2:2, Göteborg: Göteborgs Hamnstyrelse (1956-1969).
Ringön: Nya varvs- och verkstadsområden, C2:2, Göteborg: Göteborgs Hamnstyrelse (1956-1969).
Stiftelsen Klippan, 1952-1957.
VA-besiktningar. Inspektörsrapport, F6ba:19, Göteborg: Byggnadsnämnden, Byggnadsavdelningen (1930-1980).

Intervjuer, samtal och mejl

Mejl (2016-10-11), Christer Owe, Hållbarhetskonsult. Startade nyligen upp projektet "Järnhallen socialt entreprenörskap: Förstudie" med finansiering av Västra Götalandsregionen.
Intervju (2015-03-19), Jan Hilmersson, Bogser AB Sven, lokal företagare i Ringön
Intervju (2015-03-19 B), Sofie Bårdén, Projektledare Ringön, Fastighetskontoret i Göteborg
Intervju (2015-03-24), Peter West, transportchef, IL Recycling, företag i Ringön
Intervju (2015-12-15), Sofie Bårdén, Projektledare Ringön, Fastighetskontoret i Göteborg
Intervju (2016-03-01), Anders Svensson, Projektchef Älvstaden, Stadsbyggnadskontoret i Göteborg
Intervju (2016-03-21), Johan Red Top, projektmedlem i Saltet på Ringön (f d Tillåtande Oaser)

Intervju (2016-04-26), Niklas Nilsson, fastighetsägare i Ringön, ordförande i Ringöns fastighetsägarförening
 Intervju (2016-09-23), Christer Holmberg, platschef, IL Recycling, företag i Ringön
 Skypesamtal (2016-02-10), Bernerdina Borra, konsulten Spontaneous City International, workshopledare i Ringön 2012

Material från webben

Claessons trätjära (2016-08-08): <http://claessons.com/>
 Déborah Danowski och Eduardo Viveiros de Castro, Is There Any World to Come?, e-fluxjournal, Apocalypsis, 2015, webb: <http://supercommunityeflux.com/texts/is-there-any-world-to-come/>
 Eva de Klerk, "An artist's kiss", The Future of Places 2015, Stockholm (2016-10-23) web: <http://www.evadeklerk.com/en/boekmanlezing/>
 Frog Marine Services (2016-08-08): <http://www.sse-ab.se/>
 Gotenius varv (2016-08-08): <http://www.gotenius.se/inscompany.html>
 Göteborg år 2065, på Göthenburgos hemsida (2016-08-12) <http://www.gbgo.se/goumlteborgskartan.html>
 Hall of Fame – Arts Laboratory Festival (2016-08-22), webb: <http://www.jarnhallen.se/omhalloffame-1/>
 IL Recycling (2016-08-08): <https://www.ilrecycling.com/>
 IL Recycling Pressmeddelande (2016-07-01): https://www.ilrecycling.com/contentassets/d042a04a3dc04aa680443e86f1194ffb/pressmeddelande_il-recycling20160701.pdf
 Om Riksantikvarieämbetet, RAÄ (2016-08-26) webb: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/>
 Spontaneous City Workshop outcome summary, Urhahn & Borra Urban Designers and Gothenburg City, 2012. web: http://alvstaden.goteborg.se/wp-content/uploads/2014/05/GothenburgSPCityWshopOutcome_Low-res.pdf
 Tanken med Saltet, (2016-08-22) webb: <http://www.saltet.org/2016/07/02/tanken-med-saltet/> plus (2016-10-22) webb: <http://www.saltet.org/2016/09/30/tanken-med-saltet/>
 Vad är resiliens?, Stockholm Resilience Centre (2016-01-05): <http://www.stockholmresilience.org/21/hem/forskning/vad-ar-resiliens.html>
 Vårt uppdrag, Norra Älvstranden utveckling AB (2016-10-22) webb: <http://alvstranden.com/om-oss/vart-uppdrag/>

Oppublicerade källor

En tillåtande oas på Ringön. Om hur och varför vi bör skapa en tillåtande oas på Ringön i Göteborg, opublicerat projektförslag till Göteborg & Co inför Göteborg 2021, från Business Region Göteborg-ADA, 2015.
 Föreordnade områden i Göteborg: Komplettering av riktlinjerna i Översiktsplan för Göteborg, Göteborg: Kommunfullmäktige, 2006.
 Sören Olsson, okt 2011, Arbetspapper till visionsarbetet för Älvstaden, Göteborg

Tryckta källor och litteratur

Donald Appleyard (red.), *The Conservation of European Cities*, Cambridge and London: MIT Press, 1979.

Robert Beauregard, Capital restructuring and the new built environment of global cities, *International Journal of Urban and Regional Research*, Nr 1, 1991, s. 90-105.

Leo Bonsdorff, *Göteborgs hamn genom tiderna*, Göteborg, 1931.

Lisbeth Birgersson och Trad Wrigglesworth, *Industrihistorisk inventering av Göteborgsområdet*, Arbetsrapport nr 11, Göteborg: Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1984.

Claes Caldenby, Älvstaden™, *Arkitektur* Nr 6, 2013, s. 78-87.

Daniel Campo, Brooklyn's Vernacular Waterfront, *Journal of Urban Design*, Vol 7, Nr 2, 2002, s. 171-199.

Kim Dovey, *Fluid City*, Routledge, 2005.

Nanne Engelbrektsson, *Landala: stadsdel och livsform som försvann*, Göteborg: Etnologiska föreningen för Västsverige, 1982.

Mari Ferring, En stad i Europaklass: Stockholm bygger slakthus i Enskede, *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, Nr 71, 2016, s. 42-58.

Bent Flyvbjerg, Five Misunderstandings About Case-Study Research, *Qualitative Inquiry*, vol. 12, Nr. 2, 2006, s. 219-245. DOI: 10.1177/1077800405284363

Karen A. Franck och Quentin Stevens, *Loose Space. Possibility and Diversity in Urban Life*, Routledge: London och New York, 2007.

John Friedmann, Place and Place-Making in Cities: A Global Perspective, *Planning Theory & Practice*, 11:2, 2010, s. 149-165. DOI: 10.1080/14649351003759573.

Göteborgs kommuns verkstadsindustriutredning, Göteborg: Näringspolitiska utredningar och förslag, 1978.

Magnus Haglund, *Den nakna staden: Människor och platser i Göteborg*, Göteborg: Glänta förlag, 2004.

Chris Hamnett, *Unequal City. London in the global arena*, Routledge, 2002.

Dolores Hayden, *The Power of Place. Urban Landscapes as Public History*, Cambridge and London: MIT press, 1999.

Carola Hein, *Port cities and urban wealth: between global networks and local transformation*, Int. J. Global Environmental Issues, Vol. 13, 2014, s. 339-257.

Helena Holgersson; Catharina Thörn; Håkan Thörn & Mattias Wahlström (eds.), *(Re)searching Gothenburg. Essays on a changing city*, Gothenburg: Glänta, 2010.

Ingrid M Holmberg, *På stadens yta: Om historiseringen av Haga*, Göteborg: Makadam och Göteborgs stadsmuseum, 2006.

Jan Jörnmark, *Göteborgs globalisering*, Göteborg: Göteborgs Stadsmuseum, 2005

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg. Ett program för bevarande, Göteborg: Stadsmuseet, 1999.

Kulturmiljöunderlag. Program för Frihamnen, Göteborg, Göteborg: Stadsbyggnadskontoret och Melica, 2012.

Marc Levinson, *The Box. How the Shipping Container Made the World Smaller and the World Economy Bigger*, Princeton och Oxford: Princeton University Press, 2016.

Richard Marshall (ed.), *Waterfronts in Post-industrial Cities*, London & New York: Spon Press, 2001.

Han Meyer, *City and port: urban planning as a cultural venture*, Rotterdam: International Books, 1999.

Gabriella Olshammar, *Det permanentade provisoriet. Ett återvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*, Diss., Göteborg: Chalmers-Arkitektur, 2002.

Gabriella Olshammar, "Mångfaldig stad i stadsförvaltningens tid" i: *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, Nr 59, 2010, s. 66-81.

Program för Frihamnen och del av Ringön, Göteborgs Stad, 2014.

Regeneration in European Cities: Making connections. Case study of Norra Älvstranden, Gothenburg (Sweden), URBED Ltd (Joseph Rowntree Foundation), 2006.

Ringön – ett område med egen karaktär, *Lokalnytt*, Tema: Backa-Ringön, nr 1, 2015, s. 34-41.

Joen Sachs, Vad innebär det att bevara industrilandskapet i Norrköping?, *Industriminnesvård och återanvändning – konflikt eller samverkan?*, Göteborg: Chalmers-Industriplanering, 1986, s. 54-71.

Leonie Sandercock, Out of the Closet: The Importance of Stories and Storytelling in Planning Practice, *Planning Theory & Practice*, 4:1, 2003, s. 11-28. DOI: 10.1080/1464935032000057209

Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm: SNS förlag, 2000

SOU 1982:10 *Sanering efter industrinedläggningar. Betänkande av industrisaneringsutredningen*, Stockholm: Bostadsdepartementet, 1982

Helena Tafvelin Heldner, Eva Dahlström Rittsél och Per Lundgren, Värdet av kärnkraftverk som kulturarv, *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, Nr 65, 2013, s. 72-88.

Nigel Thrift, But Malice Aforethought: Cities and the Natural History of Hatred, *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 30, Nr 2, 2005, s. 133-150.

Anders Törnqvist och Lisbeth Birgersson, Workplace environments in municipal planning, *Nordisk Arkitekturforskning*, Nr 4, 1996, s. 51-64.

Catharina Thörn, Här utplånas mångfalden, *Arkitektur*, Nr 7, 2013, s. 68-77.

Catharina Thörn och Helena Holgersson, *Gentrifiering*, Lund: Studentlitteratur, 2014.

Sebastian Ulvsgård, *Fokus på kulturhistoriska berättelser i värderings- och urvalsarbete*, examensarbete, Göteborg: institutionen för kulturarv, Göteborgs universitet, 2012.

Vision Älvstaden, Göteborg: Kommunfullmäktige, 2012.

Sharon Zukin, *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*, New Jersey: Rutgers, 1989.

Sharon Zukin, Cultural strategies and urban identities: Remaking public space in New York, Ove Källtorp m. fl. (red.) *Cities in Transformation – Transformation in Cities*, Aldershot: Avebury, 1997, s. 205-217.

Sharon Zukin, *Naken stad: autentiska urbana platsers liv och förfall*, Göteborg: Daidalos, 2011.

Bo Öhrström, *Att bygga företagsamhet. Planering, projektering, byggande och fastighetsdrift som stödjer företagsutveckling*, Diss., Göteborg: Chalmers – Arbetslivets bebyggelse, 2004.

Översiktsplan för Göteborg, Göteborg: Stadsbyggnadskontoret, 2009-02-26.

Noter

- 1) Se den inspirerande teasern för kartan i form av filmen "Göteborg år 2065" på hemsidan <http://www.gbgo.se/goumlteborgskartan.html> (2016-08-12).
- 2) Campo 2002; Engelbrektsson 1982; Ferring 2016; Franck och Stevens 2007; Friedmann 2010; Marshall 2001; Olshammar 2002, 2010; Sachs, 1986; Thörn och Holgersson 2014; Zukin 1989, 1997, 2011.
- 3) Appleyard 1979; Hayden 1999; Sandercock 2003; Törnqvist och Birgersson 1996
- 4) Ingrid Martens Holmberg 2006: Tafvelin Heldner, Dahlström Rittsél och Lundgren 2013; Ulvsgård 2012.
- 5) Empiriskt inhämtas dessa kunskaper om Ringön via fallstudiemetodik vilket innebär att studera specifika situationer, och pröva sina perspektiv i direkt relation till fenomen så som de utspelar sig i praktiken; exempelvis i planerings- och omvandlingsprocesser (Flyvbjerg 2004, sid 235). Fallstudien pågår i skrivande stund och består av besök på plats, ostrukturerade intervjuer med närvarande verksamma och kommunala tjänstepersoner, samt dokument- och arkivstudier.
- 6) Resonemangen bygger på Danowski och Viveiros de Castro 2015.
- 7) *Vision Älvstaden* 2012, sid 43.
- 8) *Spontaneous City* 2012, sid 1.
- 9) *En tilldånande oas på Ringön* 2015.
- 10) *Göteborgs kommuns verkstadsindustriutredning*, 1978, sid 7-9. Oljekrisen kan inte ensam förklara krisen inom industrin under slutet av 1970-talet. Snarare var oljekrisen ett av symptomen på den strukturomvandling som industrin genomgått i efterkrigstid framhåller nationalekonomen Lennart Schön (se Schön 2000, sid 435-440). I Göteborg, vars industri främst baserades på transportindustri som varv och biltillverkning, blev krisen kännbar redan på 1960-talet till följd av ökande konkurrens från Nordostasien och Japan (se Jörnmark, 2005, sid 114-118). Se även SOU 1982:10, sid. 23, 33.
- 11) Caldenby 2013, sid 82.
- 12) För specifikt Göteborg, se Caldenby 2013; Haglund 2004; Holgersson m fl 2010; Olshammar 2010; *Regeneration in European Cities* 2006; Thörn 2013; Öhrström 2004. För mer generella resonemang om trender i "waterfront development", se Campo 2002; Marshall red. 2001; Meyer 1999.
- 13) *Kulturmiljöunderlag. Program Frihamnen* 2012, sid 19; *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg*, 1999, sid 399. Gäller hela stycket.
- 14) Birgersson och Wrigglesworth 1984, sid 69.
- 15) Birgersson och Wrigglesworth 1984, sid 69; *Stiftelsen Klippan (1952-1957)*, (Region och Stadsarkivet i Göteborg).
- 16) *Ang. förslag till stadsplan för Ringön, Byggnadsnämndens resolution § 536, 1949-04-28* (Region och Stadsarkivet i Göteborg).
- 17) *Kulturmiljöunderlag. Program för Frihamnen*, Göteborg 2012, sid 19.
- 18) Leo Bonsdorff, *Göteborgs hamn genom tiderna*, Göteborg, 1931, s. 23-24.
- 19) *Intervju* 2015-03-19.
- 20) *Byggnadsnämndens resolution § 536, 1949-04-28; Karta över Göteborgs hamn år 1930*, ritning, 1930 Region och Stadsarkivet i Göteborg.
- 21) Levinson 2016, sid xii, 18 och 131-133. Se även Öhrström 2004, sid. 44.
- 22) *Ang. förslag till stadsplan för Ringön, Byggnadsnämndens resolution § 536, 1949-04-28*.
- 23) *Förslag till ändring och utvidgning av stadsplanen för del av stadsdelen Tingstadsvassen i Göteborg. (Ringön mm)*, Bilaga: Terräng och illustrationskarta, Göteborg: Stadsplanekontoret, april 1949, Region och Stadsarkivet i Göteborg.

- 24) Register över mätningar med mera (tomter), D7a:36, Göteborg: Byggnadsnämnden, Stadsmätningsavdelningen (1933-1984); VA-besiktningar. Inspektörsrapport, F6ba:19, Göteborg: Byggnadsnämnden, Byggnadsavdelningen (1930-1980). Båda från Region och Stadsarkivet i Göteborg.
- 25) Ringön: Nya varvs- och verkstadsområden och Ringön: hyror, arrenden, övrigt i C2:2, Göteborg: Göteborgs Hamnstyrelse (1956-1969); Diarier, sökordordning, C2:84, Göteborg: Fastighetsnämnden (1956-1964). Från Region och Stadsarkivet i Göteborg.
- 26) Göteborgs kommuns verkstadsindustriutredning 1978, sid 344.
- 27) Spontaneous City 2012, sid 14.
- 28) Skypesamtal (2016-02-10).
- 29) Spontaneous City 2012, sid 24.
- 30) Olsson 2011, sid 2.
- 31) Spontaneous City 2012, sid 12.
- 32) Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg 1999, sid 399; Kulturmiljöunderlag, 2013.
- 33) Förorenade områden i Göteborg, 2006.
- 34) Gotenius varv hemsida (2016-08-08): <http://www.gotenus.se/inscompany.html>
- 35) Intervju (2015-03-24) plus och Frog Marine hemsida (2016-08-08): <http://www.sse-ab.se/>
- 36) Claessons trätjärna hemsida (2016-08-08): <http://claessons.com/>
- 37) IL Recycling hemsida (2016-08-08): <https://www.ilrecycling.com/>
- 38) IL Recycling Pressmeddelande (2016-07-01) pdf-fil att ladda ner från: https://www.ilrecycling.com/contentassets/d042a04a3dc04aa680443e86f1194ffb/pressmeddelande_il-recycling20160701.pdf
- 39) Intervju (2015-03-24) samt Intervju (2016-09-23).
- 40) Enligt Nationalencyklopedin (www.ne.se) betyder resiliens eftergivenhet och elasticitet. Se även "Vad är resiliens?" Stockholm Resilience Centre (2016-01-05) för mer utvecklad beskrivning: <http://www.stockholmresilience.org/21/hem/forskning/vad-ar-resiliens.html>.
- 41) Thrift, 2005 sid. 134.
- 42) Thrift, 2005 sid 135.
- 43) Thrift, 2005 sid 135.
- 44) Anna Bergman och Ulf Bergman är inte släkt trots samma efternamn.
- 45) Hall of Fame (2016-08-22) webb: <http://www.jarnhallen.se/omhalloffame-1>
- 46) <http://www.jarnhallen.se/omhalloffame-1/> (2016-08-22).
- 47) Intervju (2016-03-21).
- 48) Tanken med Saltet (2016-08-22)
- 49) Stycket bygger på Intervju (2016-03-21); En tillåtande oas på Ringön, projektbeskrivning 2015; och Tanken med Saltet (2016-08-22).
- 50) Intervju (2015-03-19 B); Intervju (2015-12-15); Intervju (2016-03-01), Intervju (2016-04-26); "Ringön – ett område med egen karaktär" 2015. Notan gäller hela stycket.
- 51) Saltet (2016-10-22) "Tanken med Saltet", webb: <http://www.saltet.org/2016/09/30/tanken-med-saltet/>
- 52) Företrädare för Saltet på Ringön tog under våren 2016 initiativ till att samarbeta med mig. Vi har börjat formulera ett gemensamt projekt som ska handla om att nå bättre insikter om hur konst- och kulturverksamheter kan etableras i ett område som Ringön, och locka dit fler användare, utan att bli en hävstång för gentrifiering. Anna Bergman vid Järnhallen har sagt sig vilja ingå i ett sådant samarbete också.
- 53) Förhållandet är mycket väl genomforskat och beskrivet av Sharon Zukin, 1989 och 2011.
- 54) Eva de Klerk (2015) webb: <http://www.evadeklerk.com/en/boekmanlezing/>
- 55) Skildrat hos bl.a. Beauregard 1991; Dovey 2005; Hamnett 2002; Hein 2014; Marshall 2001; Meyer 1999.
- 56) Vårt uppdrag, Norra Älvstranden utveckling AB (2016-10-22) webb: <http://alvstranden.com/om-oss/vart-uppdrag/> (2016-10-22).
- 57) Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg, 1999, sid. 399.
- 58) RAA (2016-08-26) webb: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/>
- 59) Danowski och Viveiros de Castro 2015, s. 1.
- 60) Detta faktum är tyvärr alltför verkligt i många krigs- och katastrofdrabbade länder världen över.
- 61) Intervju (2015-03-24). Arbetschefen vid Frog Marine services berättade i intervju att liknande företag i Stockholm fått flytta till följd av det starka trycket att bygga bostäder i vattenära lägen.
- 62) Man kan visserligen fråga sig vad det innebär att tolka och framställa någonting med hjälp av ett tydligt koncept, myntat av en välkänd teoretiker från andra sammanhang: Som planeringsforskaren Sandercock uttryckt det behöver vi förstå "the work that stories do, or rather that we ask them to do, in deploying them, and to recognize the moral ordering involved in the conscious and unconscious use of certain plots and character types." (Sandercock 2003, s. 12).
- 63) Sedan denna artikel skrevs i augusti 2016 har ett nytt projekt med fokus på Ringön fått anslag från Västra Götalandsregionen: "Järnhallen socialt entreprenörskap: Förstudie" av hållbarhetskonsulten Christer Owe. Som reaktion på mitt artikelutkast har han gjort det välkomna inspelet att "Allt tyder på att reparationer och förlängning av produkters funktionella livslängd kommer att bli än mer viktiga element i en cirkulär ekonomi, där energi och materiella resurser måste användas betydligt mer varsamt än vad som sker idag. Kunskaper om hur detta ska ske kommer att bli efterfrågad och generera nya arbetstillfällen och företag, som mycket väl delvis kan etableras på Ringön, som geografiskt ligger mycket centralt i Göteborg." ur mejl 2016 10 11.
- 64) Zukin 2011.

Summary

Aging worlds or future urban assets? An exploration along the industrial riverfront of Gothenburg

This article presents some thoughts from field studies that I am conducting at the moment in a small-scale and centrally located industrial site by the riverfront in Gothenburg, called Ringön. With the help of the concept "urban glue" from the geographer Nigel Thrift I try to understand and highlight what this area can be understood to be today, in its present state and what its future uses may be. With urban glue the geographer Nigel Thrift wishes to argue that cities often bounce back from catastrophes remarkably quickly, and that this resilience has come to Western cities since they are "continuously modulated by repair and maintenance in ways that are so familiar that we tend to overlook them". The urban glue includes activities as different as various kinds of cleaning, all forms of building maintenance, the constant fight to keep the urban fabric [...] going".

Additionally I have taken the possibility to try and understand some aspects of my preliminary findings with inspiration from thoughts on "the End of the World" as described by the philosopher Déborah Danowski and the anthropologist Eduardo Viveiros de Castro. In their text "Is There Any World to Come?" from 2015 they state that the problem of the end of the world is always formulated as a separation or divergence, and they schematically present this problem as an opposition between two poles. Danowski and Viveiros de Castro suggest that the end of the world can be understood as either a "world without us" – a world after the end of the human species – or as an "us without world".

The latter represents humanity bereft of world or environment, a persistence of some form of humanity or subjectivity after the end of the world. Relevant questions then are: What world?; And what subjectivity? In this article I try and reason about this, shedding the light on a sample of diverse activities that are going on in Ringön today.

My own first visits to the Ringön area, some fifteen years ago, gave me an understanding of Ringön as a neighbourhood of haphazard small firms, rundown industrial sheds and battered harbour docks. Down by the river, facing one of the harbour basins, a business stood out as a profitable business with a cultural and distinguished feel to it. That was the Claessons Trätjärä

wholesale store. The store specializes in linseed oil paint, pine tar and consultancy in traditional craftsmanship that is needed for the restoration of wooden boats and houses.

Ringön is also home to various recycling businesses such as the recycling service IL Recycling. The company engages in recycling of all sorts of materials, such as batteries, glass, metal, corrugated cardboard, newspapers, electrical waste, lightbulbs, PET bottles, plastic, and scrap metals. On the company web page they inform that their recycling services ranges from "analysis, collection, and transport of residual products to sorting, processing, and delivery of recycled raw materials to industries."

Far off in one of the most remote corners of the Ringön site you run into the company Frog Marine that is specialised in solutions for marine infrastructure. On their webpage they explain that they are Scandinavia's leading marine construction, contracting and diving company. Their assignments vary from diving and construction to consultancy in marine ecology and techniques. Governments, municipalities, county councils, and associations of the shipping industry all contract them. As a random visitor you might not grasp all of their potential since what you see is only a closed-off warehouse, an old barge that is moored in one of the harbour basins, and a couple of dredgers standing in the water. The Frog Marine company is one among few businesses in Ringön that is still directly connected to and dependent upon the river.

A newcomer in this particular industrial environment comprises artist studios and graffiti art: the so called Hall of Fame project was initiated in 2015 by the artist Anna Bergman together with her landlord and a group of additional landlords in the area. An explicitly expressed aim with the Hall of Fame project is to attract new groups of visitors to the Ringön site. The owners of the buildings complain that they sometimes have vast empty space and that their rents are kept too low. They wish to change this. Of course, a discussion is going on whether or not the artists are being used to kick-start a gentrification process. A parallel project, that has started up from similar cultural grounds, is aiming at connecting artists in need of space with landlords within Ringön that are in need of tenants. The

“Salt of Ringön” project started up in January 2016 within a larger municipal development program that is leading up to Gothenburg’s 400-year anniversary in 2021.

Drawing on various activities that are taking place in Ringön today, such as those mentioned, I have come to consider at least three different subjectivities, that hold different attitudes and therefore perceive different kinds of – what I here wanted to test to explain as – vanishing worlds.

The example represented by the Hall of Fame and the project “the Salt of Ringön” understands and highlights Ringön as an unpolished diamond, and a not-yet-established creative oasis. The projects are based on a comprehension, though, that this oasis might just live for short a while, awaiting larger transformations to come. The industrial character is seen as more or less redundant – and the creative oasis itself is perceived as alive and constantly-in-motion. The subjectivity here thus presupposes a “collective us” that is constantly creating the world anew in any recently identified unpolished diamond.

The second example is represented by both the Frog Marine services and the IL Recycling business. Starting from my own first impression – and I must admit, my initial bias – about the IL Recycling environment I have tried to picture an outsider’s view that is quite common towards environments with simple old buildings. To some, I argue, areas such as Ringön awaken ideas of unproductivity, ruin, and economic decline and trigger an interest to produce novel urban form, and to alter the urban

imagery. This means urban transformation ideals where industrial waterfront sites are turned into new forms of public amenity that can attract new businesses and new citizens. Thus, interests that see areas like Ringön as worlds soon to be lost – although not to a greater loss, but to make way for something better.

Claessons trätjära, furthermore, awakens a responsible wish to care for and attend to the past in the present. This represents the heritage practices, that function toward assembling futures. And this future, I would say, is one in which the actors (including myself) believe it important to remember where we come from, how we got here, what made us into what we are – and also what made our skills and societal functions into what these are. I would argue that this sense of importance relies on a belief that the contemporary modern world – highly technological, containerized and virtually connected – will cease to exist, sooner or later. And that when this happens, the greater human community will need a great portion of preparedness and skills to start over again.

The Ringön context that I intend to delve deeper into is its realm of resilient qualities that – as I have come to understand them – are to the advantage of the whole city. Keeping areas such as Ringön alive and in constant recycling, repair and maintenance is a way to keep at least an apocalyptic end to the world at bay.

From a workshop in 2012 Ringön was pictured as a site with buildings that have a certain pleasurable industrial roughness and informality about them (photo: Gabriella Olshammar).